

УДК 159.9

РОЗВИТОК НАВЧАЛЬНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГА В УМОВАХ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Гальцева Т.О., к. психол. н., доцент,
докторант психологічного факультету

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті надані результати діагностики навчальної самоєфективності педагогів, обґрунтовано доцільність використання в умовах післядипломної освіти спецкурсу «Навчальна самоєфективність учителя як необхідна умова його педагогічної майстерності». Представлені принципи, зміст, структура тренінгу «Навчальна самоєфективність – предиктор розвитку професійно-значущих якостей педагога». Підкреслюється практична значущість тренінгових технологій у становленні навчальної самоєфективності вчителя.

Ключові слова: навчальна самоєфективність особистості, навчальна самоєфективність педагога, самоосвіта, саморозвиток, педагогічна майстерність.

В статтю представлені результати діагностики учебной самооэффективности педагогов, обоснована целесообразность использования в условиях последиplomного образования спецкурса «Учебная самооэффективность учителя как необходимое условие его педагогического мастерства». Представлены принципы, содержание, структура тренинга «Учебная самооэффективность – предиктор развития профессионально-значимых качеств педагога». Подчеркивается практическая значимость тренинговых технологий в становлении учебной самооэффективности учителя.

Ключевые слова: учебная самооэффективность личности, учебная самооэффективность педагога, самообразование, саморазвитие, педагогическое мастерство.

Galtseva T.A. DEVELOPMENT OF THE TEACHING SELF-EFFICACY OF THE TEACHER IN POST-GRADUATE EDUCATION

The article presents the results of the diagnostic of the teaching self-efficacy of teachers and justification of the expediency of use in post-graduate education of the special course «Teaching self-efficacy of the teacher as a necessary condition of his or hers pedagogical skills». Presented are the principles, content and structure of the «Teaching self-efficacy – a predictor of the development of professionally significant qualities of the teacher» training. The practical importance of the training technologies in the teacher self-efficacy development is emphasized.

Key words: academic self-efficacy of the individual, teaching self-efficacy, self-education, self-development, pedagogical skills.

Постановка проблеми. Людина завжди прагнула успіху в різних сферах життєдіяльності. Феномен самоєфективності розглядають як психологічну категорію успіху. Це життєва стратегія особистості, яка хоче бути соціальною необхідною і продуктивною в сучасному суспільстві. Конструкт самоєфективності, запропонований А. Бандурою, відноситься до уявлень людини про власні здібності успішно діяти в конкретній ситуації, вміння вибудувувати власну поведінку, відповідно до специфічного завдання. Переконавання індивіда в самоєфективності, вважає А. Бандура, може сильно впливати на рівень його досягнень. Люди з високим рівнем самоєфективності, зауважує вчений, мають більший інтерес до освіти і професійних занять, навчання для них стає частиною життя і забезпечує їх основним джерелом особистісного зростання» [1, с. 216]. Серед розмаїття видів самоєфективностей саме навчальна самоєфективність особистості пов'язана з розвитком навчаль-

них компетентностей, що сприяють самонавчанню і формуванню потреби вчитися впродовж життя, бути кращим, успішним, більш досконалим у різних аспектах життєдіяльності. Вона є підґрунтям мотивації досягнення та передумовою професійної майстерності. Тому феномен навчальної самоєфективності привертає увагу численних зарубіжних і вітчизняних науковців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Самоєфективність особистості в сфері освіти була предметом дослідження численних вчених: Р. Вуда, А. Бандури, Дж. Роттера, Дж. Зіммермана, М. Мартінеса-Понса, Д. Нельсона, Н. Купера, Т.О. Гордеевої, М.І. Гайдара, О.А. Шепелевої. Питання розвитку самоєфективності педагога розглядали А. Вулфолк-Хой, Н. Бетз, К. Судак, А. Шенен-Моран, Ф. Пажарес, Д. Шанк, С. Шмітц, Т. Кремешная, В. Лук'яненко, А. Фаст та інші. Увага вчених в основному акцентувалася на професійній самоєфективності педагога. Резуль-

тати проведених досліджень показали, що високоефективні педагоги більше уваги приділяють учням, підтримують їх, більш віддані своїй професії, відкриті для нових ідей, охоче експериментують і приймають освітні інновації [3]. Самоефективність педагога є предиктором стресу і емоційного вигорання, може захистити від професійної деформації і зробити ескалацію вигорання менш ймовірною [4].

Педагогічна діяльність пов'язана з постійним процесом оновлення знань і професійних компетенцій. У той же час сучасні тенденції, які відбуваються в суспільстві та освіті, вимагають від педагога вміння швидкого перенавчання, ефективного самонавчання, продуктивного оволодіння новою інформацією. Серед сучасних освітніх тенденцій виділяють:

1) євроінтеграційні процеси, які привели до реформування освітньої системи і підвищення вимог до рівня освіченості педагога, відповідності його професійної підготовки згідно з європейськими стандартами;

2) інформатизацію та комп'ютеризацію освітнього процесу, де важливим напрямом освітньої діяльності стає медіаосвіта (управління віртуальним середовищем, вміння не тільки обмінюватися інформацією, а й створювати певні інформаційні ресурси). Виникає необхідність оволодіння інформаційною культурою, що включає систему навичок і вмінь ефективного використання інформаційно-комунікативних технологій та медіа ресурсів;

3) впровадження інноваційних технологій в освітній процес, який вимагає від учителя психологічної готовності до нововведень у системі освіти, вміння ефективного освоєння освітніх технологій і застосування їх у практичній діяльності.

Таким чином, сучасний учитель, щоб бути професіоналом, повинен вміти ефективно самонавчатися, бути впевненим у власних навчальних здібностях, володіти стратегіями самоуправління освітнім розвитком. Під навчальною самоефективністю особистості ми розуміємо ситуативно-специфічний конструкт, що визначає впевненість індивіда у власних здібностях та можливостях самостійно, активно та продуктивно здійснювати навчально-пізнавальну діяльність та досягати особистісно-значущого навчального результату, що сприятиме самозміненню, самовдосконаленню, саморуку суб'єкта навчальної діяльності. Навчальна самоефективність педагога – це професійно-значуща характеристика, метаякість, що виявляється в здатності індивіда мобілізувати внутрішні та зовнішні ресурси для досягнення оптимального результату в са-

моосвіті і саморозвитку. Вона є важливою складовою частиною професійної самоефективності вчителя. Те, як педагог оцінює власну навчальну ефективність, визначає його подальшу поведінку: готовність до нововведень, підвищення педагогічної майстерності, проектування індивідуальної професійної освітньої траєкторії.

Постановка завдання. Мета статті – виклад результатів діагностики і програми розвитку навчальної самоефективності вчителя в умовах післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. У процесі роботи над проблемою було висунуто припущення, що існує взаємозв'язок між рівнем навчальної самоефективності педагога і його особистісними характеристиками, такими як глобальна самооцінка, рефлексивність, рівень тривожності, мотивація, задоволеність працею та професійне вигорання. Для перевірки гіпотези було проведено дослідження, в якому взяли участь 168 осіб (педагоги, які проходили навчання в Дніпропетровському інституті післядипломної педагогічної освіти). Рівень навчальної самоефективності освітян вимірювався за допомогою шкали самоефективності в навчальній діяльності MULTI CAM (Multi-dimensional Control, Agency & Means-Ends Interview, Little, Wanner, адаптований Т.О. Гордєєвій), модифікованою нами відповідно до завдань дослідження. Результати дослідження показали, що 16,6% педагогів мають високий, 68,45% – середній і 14,86% – низький рівні навчальної самоефективності.

Діагностика особистісних характеристик проводилась за такими методиками: тест «Суб'єктність потенціалу людини» (Киричук О.В., Тарасюк С.О.); методика вивчення мотивації успіху або уникнення невдачі (МУН) А.О. Реана, опитувальник рефлексивності (А.В. Карпов); методика вимірювання рівня тривожності (шкала Дж.Тейлора в адаптації Т.А.Немчина); методика «Професійного (емоційного) вигорання», шкала задоволеності працею. Результати емпіричного дослідження представлені в таблиці 1.

Дані таблиці свідчать, що серед педагогів з високим рівнем навчальної самоефективності спостерігається більша кількість респондентів з адекватною (53,57%) і високою (42,85%) самооцінкою. Переважає середній (46,42%) і високий рівень рефлексивності (39,28%), це характеризує їх як людей схильних до аналізу власної навчальної діяльності, здатних виявляти причини і наслідки своїх дій як в минулому, так в сьогоденні і майбутньому. Вони менш тривожні. Показник загальної інтернальності (5,83) вище, ніж в інших групах вчителів, що вка-

зує на високий рівень відповідальності за якість власних знань і компетенцій. 82,2% з них при досягненні навчальних цілей більш орієнтовані на успіх, ніж уникнення невдачі. Показники професійного вигорання знаходяться на середньому (57,14%) і низькому рівні (42,86%). Задоволеність роботою, у більшості випадків, висока (89,29%).

Вчителі із середнім рівнем навчальної самоефективності мають трохи нижчі значення адекватної і високої самооцінки та вищий показник низької самооцінки порівняно з педагогами високого рівня навчальної самоефективності. Те ж саме спостерігається за показниками рефлексивності, інтернальності і мотивації. Переважає кількість досліджуваних (80,88%), що мають середній рівень професійного вигорання і високий рівень задоволеності роботою (85,22%). Отже, за значеннями показників особистісних характеристик можна констатувати, що педагоги із середнім рівнем навчальної самоефективності принципово не відрізняються від досліджуваних із високим рівнем навчальної самоефективності.

Для педагогів із низьким рівнем навчальної самоефективності характерний більший відсоток респондентів з низькою (52,0%)

самооцінкою. Відсутні вчителі з високим рівнем рефлексивності, проте переважає низький (64,0%) і середній (36,0%) рівні, що вказує на неготовність педагогічних працівників до аналізу і прогнозу результатів власного навчання та розвитку. Показники за шкалами інтернальності нижче норми (N=5,5). Професійний розвиток вчителів залежить більше від зовнішніх обставин, чинників (керівника навчального закладу, необхідність атестації і т.д.), ніж від власного бажання. Переважання мотивації уникнення невдач (44,0%) вказує на те, що педагоги знаходяться під дією власних сумнівів, стереотипів, які заважають їм ефективно самонавчатися та перенавчатися при необхідності. У досліджуваній групі найбільша кількість респондентів – із синдромом емоційного виснаження, що засвідчує наявність втоми і низької професійної активності. Задоволеність роботою знаходиться на середньому (70,0%) і низькому рівні (30,0%).

Дане дослідження показало необхідність проведення ряду заходів орієнтованих на підвищення навчальної самоефективності педагогів в умовах післядипломної освіти.

Післядипломна педагогічна освіта спрямована, перш за все, на системне підви-

Таблиця 1

Співвідношення рівнів навчальної самоефективності педагогів і показників їх особистісних характеристик (у %-х) особистісні характеристики рівні навчальної самоефективності

особистісні характеристики		рівні навчальної самоефективності		
назва показника	Рівні показників	високий	середній	низький
глобальна самооцінка	адекватна	53,57	51,16	32,0
	висока	42,85	30,59	12,0
	низька	3,57	18,25	56,0
тривожність	високий	-	12,17	32,0
	середній	78,6	87,83	68,0
	низький	21,4	-	-
рефлексивність	високий	39,28	24,34	-
	середній	46,42	39,13	36,0
	низький	3,57	36,52	64,0
інтернальність	загальна	5,83	5,61	4,47
	в області досягнень	5,66	5,03	4,47
	в області невдач	5,52	4,48	4,43
мотивація	на невдачу	7,1	10,39	44,0
	на успіх	82,2	68,75	28,0
	мотиваційний полюс не виражений	10,7	20,86	28,0
емоційне вигорання (інтегральний показник)	високий	-	6,08	44,0
	середній	57,14	80,88	56,0
	низький	42,86	13,04	-
задоволеність роботою	висока	89,29	85,22	-
	середня	10,71	14,77	70,0
	низька	-	-	30,0

щення професійних компетенцій педагогів, у відповідності із сучасними вимогами суспільства. Важливим завданням післядипломної педагогічної освіти є формування здатності фахівців до ефективного наращування знань, оволодіння сучасними стратегіями самоуправління освітнім розвитком. Специфіка навчання педагогів в системі післядипломної освіти полягає: 1) в дефіциті часу на перепідготовку та підвищення кваліфікації; 2) в різному рівні професійних знань та досвіду роботи педагогів, що навчаються; 3) у різновікових та соціальних особливостях; 4) у сформованій професійній позиції та установках слухачів. З огляду на специфіку навчання педагогічних працівників у системі післядипломної освіти для підвищення рівня навчальної самоефективності ми розробили спецкурс «Навчальна

самоефективності учителя як необхідна умова його педагогічної майстерності».

Мета спецкурсу – здійснити науково-теоретичний аналіз феномена «навчальної самоефективності», сприяти накопиченню в педагогічних працівників теоретичних знань і практичного досвіду з проблеми проектування власної освітньої траєкторії.

Програма спецкурсу розрахована на 40 годин і складається з чотирьох модулів: теоретико-методологічного, психолого-розвиваючого, спеціально-професійної, діагностично-аналітичного.

Теоретико-методологічний модуль включає теми, що розкривають теоретичні підходи до поняття «навчальна самоефективності» та чинники, які впливають на її розвиток. У процесі роботи над змістом психолого-розвиваючого модуля педагоги

Програма спецкурсу «Навчальна самоефективність педагога як необхідна умова його педагогічної майстерності»

№ з\п	Назви модуля і тем професійної майстерності	Кількість годин / форма занять			
		лекції	семін/ прак	тренінг	сам.роб
I. Теоретико-методологічний модуль					
1.	Аналіз теоретичних підходів до феномену «самоефективності»	1			2
2.	Навчальна самоефективність: антологія питань	1			2
3.	Модель навчальної самоефективності особистості та система компетентностей, що сприяють успіху в самонавчанні	1			2
4.	Соціально-психологічні чинники та умови, що детермінують розвиток навчальної самоефективності суб'єкта навчання		1		2
	<i>Разом за модулем 1</i>	3	1		8
II. Психолого-розвивальний модуль					
4.	Психологічні техніки активізації внутрішніх ресурсів			1	2
5.	Психологічні інструменти боротьби зі стресом та професійним вигоранням			1	2
6.	Тренінг «Навчальна самоефективність предиктор розвитку професійно-значущих якостей педагога»			8	2
	<i>Разом за модулем 2</i>			10	6
III. Спеціально-професійний модуль					
7.	Розробка індивідуальної програми підвищення навчальної самоефективності педагога.				8
	<i>Разом за модулем 3</i>				8
IV. Діагностико-аналітичний модуль					
8.	Вхідна та вихідна діагностика рівня навчальної самоефективності педагога, аналіз результатів		2		
10	Форма контролю - залік		2		
	<i>Разом за 4 модулем</i>		4		
	Всього	3	5	10	22

знайомляться з техніками і прийомами боротьби зі стресом, професійним вигоранням, вчать ефективно використовувати зовнішні ресурси, актуалізувати внутрішні свідомі і підсвідомі можливості. Спеціально-професійний модуль орієнтований на розвиток здатності до проектування та управління власною самоосвітою, підвищення пізнавальної активності та ефективності в природженні, оновленні знань і професійних компетенцій. Діагностико-аналітичний модуль надає можливість порівняти рівень розвитку навчальної самоефективності педагогів на початку вивчення спецкурсу і по його завершенні. Залік дає інформацію про ефективність засвоєних знань і професійних компетенцій, отриманих в результаті роботи над спецкурсом.

Важливим соціально-психологічним чинником, що здійснює вплив на розвиток особистості педагога, є тренінг. У процесі тренінгу досягається якісно новий рівень усвідомлення власного професіоналізму. Педагог опановує методами самодослідження, саморефлексії, засобами самокорекції професійних стереотипів, деформацій, самообмежень, що перешкоджають саморозвитку і професійної самореалізації. На думку Л.І. Мороз, «тренінгові технології виконують не тільки навчально-розвивальні функції, а й запобігають вірогідній професійній деформації, сприяють особистісному зростанню, цілі якого виходять далеко за межі професійної освіти» [2, с. 13].

В програму спецкурсу входить тренінг «Навчальна самоефективність – предиктор розвитку професійно-значущих якостей педагога», метою якого є сприяння особистісним змінам педагога, підвищенню рівня його навчальної ефективності. Програма тренінгу спрямована на вирішення таких завдань:

- 1) розвиток здатності до самопізнання й усвідомлення власних потреб і цінностей;
- 2) посилення почуття власної гідності, самоцінності, довіри до себе;
- 3) корекція бар'єрів, що заважають ефективному управлінню самоосвітою;
- 4) розвиток навчальних компетентностей і особистісних якостей, що впливають на відчуття самоефективності;
- 5) формування готовності до проектування і управління самоосвітою впродовж життя.

Принципи тренінгу: активності, опори на особистий досвід учасників, партнерського спілкування і рефлексивної взаємодії, дослідницької позиції, екологічності.

Структура тренінгу включає чотири теми: 1) «самодослідження Я-концепції особистості», 2) «Детермінанти та джерела на-

вчальної самоефективності», 3) «Бар'єри та перешкоди на шляху розвитку навчальної самоефективності особистості», 4) «Самоуправління власною навчальною ефективністю».

Метою вступної частини тренінгу є створення атмосфери толерантності та взаємоповаги, усвідомлення мети, завдань тренінгу.

Тема «Самодослідження Я-концепції особистості» орієнтована на дослідження учасниками тренінгу особливостей Я-концепції: важливих соціальних ролей, професійних успіхів, життєвих смислів; побудову моделі особистості успішного педагога і визначення місця навчальної ефективності в цій системі.

Тема «Детермінанти та джерела самоефективності» орієнтована на усвідомлення педагогами особистісних детермінант, що впливають на ефективність самонавчання, розкриває джерела та умови, що забезпечують високий рівень навчальної самоефективності.

Тема «Бар'єри та перешкоди на шляху розвитку навчальної самоефективності особистості» розкриває роль страхів, тривожності, професійного вигорання, ірраціональних думок, деструктивних стереотипів у зниженні почуття самоефективності.

Тема «Самоуправління власною навчальною ефективністю» спрямована на усвідомлення педагогами власних дій щодо впливу на пізнавально-емоційну та вольову сфери, розвиток вміння здійснити самопідтримку і самопереконання в навчальних здібностях, сформуванню позитивне ставлення до самоосвіти впродовж життя, визначити внутрішні критерії успішності в самоосвіті і саморозвитку.

У заключній частині тренінгу відбувається усвідомлення особистісних змін, що сталися в процесі тренінгової роботи. Значна роль у проведенні тренінгових занять належить рефлексії. Результати рефлексії на кожному етапі тренінгу сприяють усвідомленню власного професійного та навчального досвіду, надають можливість краще пізнавати себе та інших, сприяють усвідомленню індивідуального навчального стилю.

Практика проведення тренінгу «Навчальна самоефективність – предиктор розвитку професійно-значущих якостей педагога» сприяла додатковим умовам корекції деструктивних установок, формуванню впевненості в ефективності власних навчальних дій, підвищенню мотивації до самозмінення і самовдосконалення педагогів.

Висновки. Резюмуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що навчальна самоефективність як професійно-значуща

характеристика (метаякість) педагога залежить від рівня розвитку таких особистісних характеристик, як самооцінка, рефлексивність, рівень тривожності, мотивація, задоволеність працею, професійне вигорання. Вона в значній мірі формується в допрофесійний період (навчання в школі, вузі). В умовах післядипломної освіти за допомогою спеціального навчання (спецкурсів, тренінгів) рівень навчальної самоефективності педагога можна істотно підвищити, тим самим створивши умови для формування психологічної готовності навчатися впродовж усього життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб. : Евразия, 2000. – С. 320
2. Мороз Л.І. Теоретичні та прикладні засади професійно-психологічного тренінгу працівників органів внутрішніх справ України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : 19.00.06 / Л.І. Мороз. – К., 2008. – 37 с.
3. Tschannen-Moran, M. & Woolfolk Hoy, A. (2001). Teacher efficacy: Capturing an elusive construct. *Teaching and Teacher Education*, 17, p. 783–805.
4. R. Schwarzer Perceived Teacher Self-Efficacy as a Predictor of Job Stress and Burnout: Mediation Analyses http://userpage.fu-berlin.de/~health/self/se-teacher_2008.